

CENTRALNA BANKA
CRNE GORE

**PREPORUKE VLADI CRNE GORE
ZA EKONOMSKU POLITIKU U 2020. GODINI**

Podgorica, decembar 2019.

SADRŽAJ

UVODNE NAPOMENE	3
1. PREPORUKE U OBLASTI REALNOG SEKTORA	4
1.1. Preporuke u oblasti konkurentnosti	4
1.2. Preporuke u vezi sa razvojem u prioritetnim sektorima	5
1.2.1. Turizam	5
1.2.2. Poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo	5
1.2.3. Energetika	6
1.2.4. Prerađivačka industrija	7
1.3. Preporuke u vezi sa strukturnim reformama	7
1.3.1. Institucionalni ambijent	7
1.3.2. Tržište rada	8
1.3.3. Penzioni sistem	9
1.3.4. Socijalna i dječija zaštita	9
1.3.5. Obrazovanje i zdravstvo	10
2. PREPORUKE U OBLASTI FINANSIJSKOG SISTEMA	11
3. PREPORUKE U OBLASTI FISKALNE POLITIKE	11
4. PREPORUKE U OBLASTI STATISTIKE	13

UVODNE NAPOMENE

Centralna banka Crne Gore, shodno Zakonu o Centralnoj banci Crne Gore, može davati Vladi Crne Gore preporuke u oblasti ekonomske politike.

Preporuke za 2020. godinu podržavaju srednjoročne ciljeve razvoja ekonomije Crne Gore, postavljene dokumentima „Program ekonomskih reformi za Crnu Goru 2020–2022“ i „Fiskalna strategija Crne Gore 2017–2020“. Pomenuti ciljevi uključuju kontinuirani razvoj pravne i institucionalne strukture Crne Gore, baziran na sljedećim pretpostavkama:

- Ekonomski rast uslovljen razvojem privatnog sektora, naročito mikro, malog i srednjeg preduzetništva, sa posebnim akcentom na rast i oporavak svih preduzeća u privredi;
- Razvoj i implementacija pravnog okvira u skladu sa propisima Evropske unije i unapređenje konkurentnosti poslovnog ambijenta, uz uvažavanje specifičnosti Crne Gore;
- Valorizacija potencijala Crne Gore, dominantno u prioritetnim oblastima;
- Zaštita životne sredine;
- Smanjenje eksterne makroekonomske neravnoteže, uz postizanje finansijske stabilnosti i fiskalne održivosti, sa posebnim naglaskom na strukturne reforme;
- Smanjenje nezaposlenosti;
- Uvođenje neformalnog sektora u legalne tokove, tj. smanjenje neformalne ekonomije.

Centralna banka Crne Gore (u daljem tekstu: Centralna banka), među postavljenim ciljevima ekonomske politike, prioritet daje nastavku procesa fiskalne konsolidacije usmjerene ka suficitu u tekućoj potrošnji Države, širenju ekonomske osnovice kroz investicioni ciklus u privatnom i državnom sektoru i na taj način, širenju poreske osnovice, što sveukupno doprinosi jačanju fiskalne održivosti i stabilnosti. Ostvarivanje ciljeva ekonomske politike u 2020. godini, u ambijentu fiskalne konsolidacije, realizovaće se kroz sljedeće očekivane vrijednosti makroekonomskih indikatora:

- Stopa inflacije na godišnjem nivou u rasponu od 1% – 2%;
- Povećanje zaposlenosti sa akcentom na domaću radnu snagu;
- Rast aktivnosti prerađivačke industrije i smanjenje uvozne zavisnosti;
- Smanjenje deficita budžeta.

Preporuke su usmjerene na liječenje ranjivosti privrednog sistema Crne Gore i grupisane su na sljedeći način:

- Preporuke u oblasti realnog sektora;
- Preporuke u oblasti finansijskog sistema;
- Preporuke u oblasti fiskalne politike;
- Preporuke u oblasti statistike.

Krajnji cilj ovih preporuka je rast životnog standarda građana Crne Gore.

1. PREPORUKE U OBLASTI REALNOG SEKTORA

Sektor privrede u Crnoj Gori karakteriše visoko učešće mikro, malog i srednjeg biznisa koji je još u fazi rasta i razvoja ka snažnijim i produktivnijim kapacitetima. Podsticanje privredne aktivnosti i unapređenje postojeće produktivnosti ključni su elementi ekonomske politike u stvaranju nove vrijednosti, smanjenju tereta postojećih dugova, povećanju likvidnosti sistema i oslobađanju potencijala rasta.

Preporuke u ovoj oblasti se odnose na unapređenje konkurentnosti, sa posebnim akcentom na prioritetne sektore i strukturne reforme.

1.1. Preporuke u oblasti konkurentnosti

U cilju dinamiziranja privrednog rasta i razvoja neophodno je nastaviti sa aktivnostima na unapređenju konkurentnosti crnogorske privrede i otklanjanju ključnih prepreka, pa se predlaže sljedeće:

- Podsticati razvoj konkurencije, preduzetništva i realizaciju investicija koje doprinose povećanju zaposlenosti u skladu sa propisima Evropske unije i unapređenje konkurentnosti poslovnog ambijenta;
- Jačanje kapaciteta institucija i drugih tijela zaduženih za smanjenje sive ekonomije, kao i podizanje nivoa odgovornosti za efikasnost implementacije utvrđenih mjera za smanjivanje neformalne ekonomije;
- Promovisati finansiranje projekata koji obezbjeđuju veću zaposlenost i doprinose očuvanju životne sredine kroz povećanje kreditnih mogućnosti Investiciono- razvojnog fonda;
- Nastaviti sa sprovođenjem regulatorne reforme kroz pojednostavljivanje administrativnih procedura i unapređivanje javnih usluga;
- Raditi na jačanju institucionalnog okvira za implementaciju modela javno-privatnog partnerstva, u skladu sa novim regulatornim rješenjima u ovoj oblasti, kao i dosadašnjim pozitivnim iskustvima;
- Unaprijediti infrastrukturu za podršku inovacijama i tehnološkom razvoju i podsticati povezivanje privrede sa centrima za inovacije u zemlji i inostranstvu. Podsticati inovacije u skladu sa smjericama definisanim Strategijom Evropa 2020, kao i veće učešće malih i srednjih preduzeća u programu „Horizont 2020“;
- Nastaviti sa digitalizacijom javne uprave i proširiti jednošalterski princip na ostale usluge kako na državnom, tako i na lokalnom nivou;
- Kreirati bazu/registar prometovanih nekretnina;
- Nastaviti sa poreskom reformom kroz dalje smanjenje opterećenja na poreske obveznike, naročito poreskog opterećenja rada;
- Unaprijediti saobraćajnu i komunalnu infrastrukturu, naročito kod prilaza turističko - kulturnim centrima;
- Podsticati implementaciju međunarodnih standarda kvaliteta kroz pružanje savjetodavne podrške sektoru mikro, malih i srednjih preduzeća.

1.2. Preporuke u vezi sa razvojem u prioritetnim sektorima

1.2.1. Turizam

Sektor turizma je jedan od prioritetnih sektora u pravicima razvoja Crne Gore, kao i generator povećanja zaposlenosti u privredi, pa se za jačanje ovog sektora predlaže sljedeće:

- Sprovesti promociju diverzifikacije turističke ponude i u tom cilju naglasiti potencijale za razvoj kulturnog, vjerskog, sportskog, zdravstvenog, kongresnog, nautičkog, MICE i drugih specijalnih vidova turizma;
- Efikasnijim mjerama spriječiti dalju devastaciju, prekomjernu gradnju, uništavanje zelenih zona, kao i valorizovati istorijske lokalitete na području Crne Gore čiji arhitektonski, arheološki i kulturološki značaj nije prepoznat ili nije zaštićen;
- Unaprijediti međugradski javni prevoz kako bi se posjetiocima omogućio lakši transfer i smanjilo opterećenje transportne infrastrukture;
- Razvijati sektore povezane sa turizmom (prehrambenu industriju, poljoprivredu, sektor biznis usluga, građevinarstvo) kako bi se smanjila uvozna zavisnost;
- Sprovoditi mjere finansijske podrške razvoju inovativnih turističkih proizvoda u cilju unapređenja kvaliteta turističke ponude i podržati dobijanje sertifikata kvaliteta i eko sertifikata;
- Poboljšati promociju Crne Gore kao turističke destinacije na emitivnim tržištima u cilju povećanja turističkog prometa uz sprovođenje zajedničkih kampanja Nacionalne turističke organizacije Crne Gore sa turoperatorima koji dovode turiste sa emitivnih tržišta;
- Podsticati razvoj ravnomjerne turističke ponude u svim regionima države, izgradnjom novih hotelskih kapaciteta;
- Kreirati model za racionalno restrukturiranje nacionalne avio kompanije u cilju uspostavljanja poslovanja na održivom nivou;
- Podsticati razvoj niskokarbonskog turizma (povećanjem broja „zelenih“ smještajnih kapaciteta) i dostizanje ekoloških standarda u turizmu. Rješavati problem komunalnog otpada i plastičnog otpada u moru koji ima negativan uticaj na turističku ponudu;

1.2.2. Poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo

Sektor poljoprivrede, šumarstva i ribarstva treba razvijati, kao jednu od strateških privrednih grana, u cilju smanjenja ekonomskih i socijalnih neravnoteža i ravnomjernijeg regionalnog razvoja. Za jačanje ovog sektora predlaže se sljedeće:

- Nastaviti sa programima podrške razvoju poljoprivredne proizvodnje, uključujući i direktne subvencije u osiguranje, u cilju povećanja njenog obima i kvaliteta. Implementirati i promovisati procedure odobravanja sredstava iz EU programa podrške poljoprivrednim proizvođačima;
- Aktivnom kampanjom promovisati atraktivnost poljoprivrednog sektora za strano ulaganje;
- Stimulisati upotrebu novih tehnoloških dostignuća u poljoprivrednoj proizvodnji kroz subvencije i kontinuiranu edukaciju potencijalnih korisnika;

- Kontinuirano sprovoditi kontrolu procesa dodjele sredstava iz međunarodnih programa podrške i njihove upotrebe;
- Međuinstitucionalnim mjerama raditi na unapređenju bezbjednosti hrane uz implementaciju EU standarda, jačanje kapaciteta veterinarske i fitosanitarne inspekcije i sertifikaciju poljoprivrednih proizvođača;
- Raditi na izradi FADN sistema (Mreže računovodstvenih podataka poljoprivrednih gazdinstava) koji će obezbijediti sveobuhvatniju evidenciju o strukturi, proizvodnji, prihodima i rashodima poljoprivrednih gazdinstava, a ujedno će olakšati kreatorima poljoprivredne politike analizu efekata sprovedenih mjera;
- Nastaviti sa kampanjama podizanja svijesti potrošača o značaju kupovine domaćih proizvoda i boljeg pozicioniranja crnogorskih proizvoda u trgovinskim lancima, kao i unapređenja saradnje poljoprivrednih proizvođača sa turističkim i ugostiteljskim privrednim subjektima u cilju veće zastupljenosti domaćih proizvoda u turističkoj gastro ponudi;
- Podsticati održivi razvoj ruralnih područja kroz stavljanje akcenta na izgradnju putne i vodovodne infrastrukture manje razvijenih područja, kao i obezbjeđenje uslova za kvalitetniji život u ruralnim područjima kroz izgradnju sportskih, kulturnih, zdravstvenih i drugih kapaciteta;
- Pojačati kontrolu i nadzor korišćenja šuma u cilju njihove zaštite od protivpravnih aktivnosti i stimulisati akcije pošumljavanja;
- Razmotriti ponovno pokretanje postupka sertifikacije šuma po FSC standardu, kako bi se doprinijelo njihovom održivom gazdovanju i dobili proizvodi koji su konkurentni za ino tržište;
- Podsticati razvoj ribarstva kroz mjere zaštite i očuvanja resursa jezera, rijeka i mora, mjere podrške registrovanim ribarima kroz poboljšanje standarda bezbjednosti plovidbe i uslova rada na ribolovnim plovnim objektima, kako bi se dostigli EU standardi;
- Raditi na obezbjeđenju potrebne infrastrukture za izgradnju ribarskih luka duž crnogorske obale, čime će se značajno doprinijeti razvoju sektora ribarstva;
- Nastaviti sa kontinuiranim aktivnostima usmjerenim na suzbijanje nelegalnog ribolova u cilju zaštite ribljeg fonda i održivog korišćenja ribljih resursa.

1.2.3. Energetika

Razvoj energetskog sektora je jedan od preduslova za podršku rasta privrede, podizanje konkurentnosti crnogorske privrede i očuvanje standarda stanovništva. U cilju jačanja ovog sektora predlaže se sljedeće:

- Podsticati proizvodnju energije iz obnovljivih izvora;
- Nastaviti sa povezivanjem tržišta električne energije sa regionalnim i evropskim tržištima;
- Implementirati standarde u nacionalnu regulativu koji se tiču energetske efikasnosti stambenih objekata i korišćenja obnovljivih izvora energije (Energy Performance of Buildings Directive);
- Unaprijediti prikupljanje i obradu statističkih podataka u vezi sa energetskom efikasnošću;
- Preći na tržišno orijentisane šeme podrške za proizvodnju energije iz obnovljivih izvora.

1.2.4. Prerađivačka industrija

Prerađivačka industrija je sektor koji predstavlja veliki potencijal za razvoj crnogorske privrede a koji nije dovoljno valorizovan.

U cilju jačanja ovog sektora, predlaže se sljedeće:

- Podsticati povezivanje privrede sa naučno-istraživačkim ustanovama. Podsticati modernizaciju i konkurentnost prerađivačke industrije primjenom novih tehnologija, čime bi se jačala konkurentnost privrednih društava u prerađivačkoj industriji;
- Povećati programske aktivnosti za dodjelu grantova za razvoj inovativnijih tržišno orijentisanih proizvoda i usluga. Promovisati dostupnost sredstava iz EU programa za podršku razvoju inovacija kroz pružanje obuka i savjetodavnih usluga za lakši pristup fondovima. Unaprijediti i regulatorni okvir za razvoj alternativnih izvora finansiranja;
- Ojačati aktivnosti na podsticanju razvoja klastera u oblasti prerađivačke industrije u cilju unapređenja proizvodnje i lakšeg pristupa domaćem i inostranom tržištu; jačati instrumente finansijske i tehničke podrške klasterima i dodatno podsticati uspostavljanje vertikalnih klastera;
- Stimulisati povezivanje prerađivačke industrije sa građevinskim sektorom. Korišćenjem modela javno-privatnog partnerstva razmotriti kreiranje pogona za proizvodnju proizvoda neophodnih za izgradnju preostalih dionica autoputa i drugih saobraćajnica, kao i potreba unapređenja ostale javne infrastrukture;
- Podsticati umrežavanje domaćih preduzeća sa globalnim lancima;
- Poboljšati oblast upravljanja otpadnim materijalima i recikliranja u prerađivačkoj industriji, stvaranjem novih vrijednosti u preradi, čime bi se i dodatno doprinijelo očuvanju životne sredine;
- Stimulisati preradu aluminijuma i čelika;
- Podsticati prerađivače drveta na povećanje stepena finalizacije drvne industrije i izvoza proizvoda većeg stepena obrade; u tom cilju stimulisati povezivanja prerađivača drveta sa proizvođačima drvne građe.

1.3. Preporuke u vezi sa strukturnim reformama

Uspostavljanje stabilnog i predvidivog poslovnog ambijenta prioritet je za intenziviranje privredne aktivnosti, otvaranje potencijala rasta i podizanje nivoa kvaliteta života građana. Fiskalnu konsolidaciju treba da prate strukturne reforme kao ključna komponenta razvoja. U tom pravcu treba kreirati efikasniji institucionalni ambijent, fleksibilnije tržište rada, održivi penzioni sistem, efektivno obrazovanje i kvalitetnu zdravstvenu zaštitu.

1.3.1. Institucionalni ambijent

Predlaže se sljedeće:

- Razmotriti mogućnost kreiranja nacionalnog komiteta za strukturne reforme;
- Obezbijediti dosljednu primjenu Zakona o fiskalizaciji u prometu proizvoda i usluga, na način da svi učesnici na tržištu budu uključeni u ovaj sistem. Pojačanim inspekcijskim nadzorom omogućiti strogo poštovanje zakona i smanjenje nelegalnog poslovanja;

- Povećati efikasnost rada katastarskih službi u dijelu poštovanja rokova u postupcima. Razmotriti mogućnost dodatnog unapređenja elektronskog sistema, kako bi se ubrzao postupak registracije. Obezbijediti redovno ažuriranje baze podataka katastarskih službi, kako bi informacije o teretima i listovima nepokretnosti bile tačne i pouzdane;
- Kreirati softversko rješenje koje će omogućiti elektronsku registraciju preduzeća, kao i elektronsko podnošenje prijave radnika, u cilju skraćivanja rokova registracije;
- Kreirati softversko rješenje koje će omogućiti elektronsku registraciju roba preko svih graničnih prelaza;
- Povećati transparentnost poslovanja Zavoda za intelektualnu svojinu Crne Gore, odnosno registra nosioca prava intelektualne svojine i podržati ove nosioce u sferi njihove kreativnosti, kako bi na pravi način iskoristili potencijal i/ili kako bi bili prepoznati i valorizovani na tržištu od strane investitora; Formirati registar pomoraca;
- Razmotriti mogućnost izmjene poreske regulative, kako bi se stvorio jednostavniji i transparentniji sistem oporezivanja;
- Unaprijediti CRPS brisanjem neaktivnih preduzeća, kako bi se dobila realna slika o stanju nelikvidnosti. Takođe, povećati efikasnost rada CRPS-a u dijelu administrativnih procedura, u cilju poštovanja rokova prilikom obrade zahtjeva;
- Revidirati pooštavanje kaznene politike za privredna društva „povratnike“ u kaznenim djelima (naročito za ona u neformalnoj ekonomiji).

1.3.2. Tržište rada

Predlažu se sljedeće mjere i aktivnosti:

- Poboljšati fleksibilnost i mobilnost na tržištu rada. U tom smislu potrebno je promovisati princip sigurnosti i smanjiti rigidnost zakonskih rješenja na tržištu rada. Nastaviti sa razvijanjem programa doživotnog učenja što će obezbijediti prilagodljivost i povećati zapošljivost radnika;
- Primjena aktivnih mjera politika zapošljavanja, sa akcentom na programe zapošljavanja mladih, žena i posebno osjetljivih grupa;
- Vršenje profilisanja ciljnih grupa tj. identifikacije i uključenja u aktivne politike zapošljavanja lica izloženih najvećem riziku na tržištu rada;
- Realizacija programa obrazovanja i osposobljavanja odraslih, kao kategorije dugoročno nezaposlenih lica;
- Podsticanje zapošljavanja stvaranjem uslova za otvaranje novih radnih mjesta kroz realizaciju kreditnih linija samozapošljavanja i razvoja preduzetništva, sa akcentom na sjeverni region;
- Intenziviranje funkcije posredovanja u cilju sprovođenja kvalitetnijih programa obuke, prekvalifikacije i dokvalifikacije, radi smanjenja strukturne neravnoteže ponuđenih i traženih znanja i vještina na tržištu rada, naročito kada su u pitanju sezonski poslovi i supstitucija strane radne snage domaćom;
- Uspostavljanje saradnje Zavoda za zapošljavanje Crne Gore sa organima lokalne uprave radi jačanja lokalnih programa i inicijativa za zapošljavanje, u cilju unapređenja kapaciteta na lokalnom nivou, kroz identifikaciju deficitarnih zanimanja, izradu lokalnih strategija i planova za zapošljavanje i realizaciju aktivnih mjera zapošljavanja i programa samozapošljavanja na lokalnom nivou;

- Jačanje saradnje Zavoda za zapošljavanje i centara za socijalni rad radi veće aktivacije i podrške korisnicima materijalnog obezbjeđenja za uključivanje u legalne tokove tržišta rada;
- Aktivna uloga inspekcije rada i drugih državnih organa na suzbijanju i smanjenju neformalne ekonomije i legalizacije neprijavljenog rada;
- Realizacija aktivnosti osposobljavanja i uključivanja na tržište rada što većeg broja lica sa invaliditetom kroz programe profesionalne rehabilitacije, javnih radova i druge oblike politika zapošljavanja;
- Bolje informisanje o pravima i mogućnostima zapošljavanja nezaposlenih iz kategorije ranjivih i teže zapošljivih lica i njihovo veće uključivanje u programe zapošljavanja.

1.3.3. Penzioni sistem

Predlažu se sljedeće mjere i aktivnosti:

- Obezbijediti nastavak reforme, u cilju postepenog smanjenja zavisnosti od budžetskih sredstava i unapređenja finansijske održivosti penzionog sistema;
- Sprovesti direktne mjere koje ograničavaju rano napuštanje tržišta rada i prijevremeno penzionisanje;
- Preduzimati potrebne mjere za unapređenje i očuvanje standarda penzionera preko socijalnih davanja zasnovanih na objektivnom principu, a u skladu sa stvarnim materijalnim položajem penzionera i zdravstvenim stanjem (usklađivanje penzija, učešće u sufinansiranju stambene izgradnje za potrebe penzionera, materijalna pomoć i dr.).

1.3.4. Socijalna i dječija zaštita

Predlažu se sljedeće mjere i aktivnosti:

- Nastaviti aktivnosti na unapređenju sistema socijalne zaštite, podržanog informacionim sistemom, u smislu realnog i pravednog obuhvata korisnika, kako bi se socijalna zaštita pružala licima koja se nalaze u stanju socijalne potrebe;
- Nastaviti saradnju centara za socijalni rad i Zavoda za zapošljavanje radi stimulisanja lica za uključivanje u programe zapošljavanja i bolje usklađenosti politika zapošljavanja i mjera socijalne zaštite;
- Posebnu pažnju usmjeriti na pružanje usluga u oblasti socijalne i dječije zaštite za pripadnike ranjivih kategorija;
- Nastaviti aktivnosti na otklanjanju prepreka otežanog pristupa uslugama kada je riječ o djeci, licima sa invaliditetom i starim licima;
- Nastaviti intenzivne aktivnosti na razvoju usluge dnevnog boravka za djecu sa smetnjama u razvoju;
- Unaprijediti zaštitu starijih lica u vidu povećanja broja smještajnih jedinica odnosno dnevnih boravaka za navedenu kategoriju lica;
- Obezbijediti besplatne udžbenike za đake iz socijalno ugroženih kategorija.

1.3.5. Obrazovanje i zdravlje

U oblasti obrazovanja predlažu se sljedeće mjere i aktivnosti:

- Razvijati standarde kvalifikacija bazirane na rezultatima učenja, usaglašene sa potrebama tržišta rada i prema njima pripremati modularizovane obrazovne programe;
- Vršiti obuku nastavnika za realizaciju novih, modularizovanih obrazovnih programa;
- Razvijati programe praktičnog obrazovanja i sprovesti dualno obrazovanje na nivou srednjeg stručnog i visokog obrazovanja u skladu sa potrebama tržišta rada. Takođe, sprovesti istraživanje o ovom obrazovanju među školama, poslodavcima i učenicima, sa izvještajem i smjernicama za buduće realizacije;
- Kontinuirano vršiti vrednovanje praktičnog obrazovanja kod poslodavaca i uvesti sistem kvaliteta i mehanizme za njegovo praćenje;
- Kontinuirano pratiti kretanja na tržištu rada i vršiti analizu tražnje;
- Kontinuirano vršiti vrednovanje obrazovnih programa tj. uvesti sistem kvaliteta i mehanizme za njegovo praćenje;
- Realizovati programe profesionalne orijentacije u srednjim školama;
- Vršiti promociju programa obrazovanja za deficitarna zanimanja, kroz programe trogodišnjeg trajanja i dualnog obrazovanja;
- Kontinuirano raditi na obezbjeđenju veće inkluzije i pružanja usluga podrške djeci s posebnim obrazovnim potrebama;
- Nastaviti sa sufinansiranjem školarine na magistarskim i doktorskim studijama u zemlji i inostranstvu i putnih troškova za studentske boravke u inostranstvu;
- Nagrađivati najbolje učenike i nastavnike;
- I dalje unapređivati materijalni položaj i rješavanje stambenih pitanja lica zaposlenih u prosvjeti.

U oblasti zdravstva predlažu se sljedeće mjere i aktivnosti:

- Omogućiti brži i jednostavniji pristup zdravstvenim uslugama;
- Otklanjati nedostatke u vezi sa aktivnostima borbe protiv zaraznih bolesti, štetnog uticaja alkohola i droga, promovisati putem javnih kampanja suzbijanje zaraznih bolesti, izraditi registar rijetkih bolesti;
- Nacionalnim preventivnim skrining programima obuhvatiti i dječiju populaciju;
- Permanentno vršiti analizu tzv. Osnovne i dopunske liste lijekova, radi usklađivanja potreba i ekonomskih mogućnosti korisnika i realnih mogućnosti njenog finansiranja, osim kod socijalne kategorije stanovništva. Istovremeno, onemogućiti prekomjernu potrošnju lijekova;
- Unapređivati preventivnu zdravstvenu zaštitu stanovništva i promovisati značaj preventivnih pregleda u sprečavanju nastanka i razvoja bolesti;
- Obezbijediti sredstva za planirana investiciona i druga ulaganja, u skladu sa teritorijalnim rasporedom stanovništva, postojećom infrastrukturom, demografskim kretanjima i narastajućim potrebama;

- Unapređivati materijalni položaj zaposlenih u zdravstvu, a naročito razmotriti mogućnost posebnog finansijskog stimulisanja deficitarnog i preopterećenog medicinskog kadra i osoblja, radi smanjenja odliva kadra;
- Nastaviti razvoj informacionog sistema u skladu sa Strategijom integrisanog zdravstvenog informacionog sistema.

2. PREPORUKE U OBLASTI FINANSIJSKOG SISTEMA¹

U oblasti finansijskih usluga, predlaže se sljedeće:

- Preduzeti neophodne aktivnosti za pokretanje postupka pripreme predloga za promjenu odredaba Ustava Crne Gore radi ispunjenja preuzetih obaveza u okviru pregovaračkog poglavlja 17, odnosno obaveze iz Akcionog plana za usklađivanje sa pravnom tekovinom u oblasti ekonomske i monetarne politike i ispunjenja drugog mjerila za zatvaranje poglavlja za pregovore. U tom pravcu, neophodno je predložiti usklađivanje člana 143 Ustava Crne Gore sa članovima 127 (1) i 282 (2) Ugovora o funkcionisanju Evropske unije i članom 2 Statuta ESCB i ECB;
- Inicirati osnivanje nacionalnog koordinacionog tijela za finansijsku edukaciju u čijoj nadležnosti će, između ostalog, biti izrada nacionalne strategije za finansijsko obrazovanje u skladu sa OECD/INFE principima i međunarodnom dobrom praksom;
- U cilju stimulisanja štednje fizičkih lica, inicirati izmjene Zakona o porezu na dohodak fizičkih lica kojim bi se ukinula/odložila obaveza obračuna, obustave i uplate poreza na prihod od kamata za fizička lica;
- Podsticati korišćenje usluga unaprijeđenog Kreditnog registra Centralne banke Crne Gore sa ciljem informisanosti o stanju dužnika i boljeg upravljanja rizikom poslovanja povjerioca;

3. PREPORUKE U OBLASTI FISKALNE POLITIKE

U cilju nastavka procesa konsolidacije Budžeta i postizanja fiskalne stabilnosti, potrebno je:

- Nastaviti sprovođenje mjera konsolidacije fiskalne politike predviđenih Planom sanacije i „Fiskalnom strategijom Crne Gore 2017-2020“, naročito u oblastima koje se odnose na smanjenje rashoda sa visokim učešćem u ukupnim troškovima (bruto zarade, neproaktivna potrošnja i sl.) i naplatu poreskog duga;
- Realizovati reformu javne uprave, u skladu sa „Strategijom reforme javne uprave Crne Gore 2016–2020“ i Planom optimizacije javne uprave za period 2018–2020, u cilju povećanja efikasnosti javne uprave;
- Razmotriti uvođenje poreskih olakšica/oslobađanja poreza na dobit u slučaju reinvestiranja dobiti na teritoriji Crne Gore, a naročito za investiranje u proizvodne djelatnosti i u nerazvijena područja.

¹ Preporukama nijesu obuhvaćene nadležnosti CBCG definisane Politikom CBCG i Smjernicama za njeno sprovođenje.

- Dalje raditi na unapređenju Strategije za upravljanje javnim dugom i strategije za odnose sa investitorima. Kreirati unaprijeđena fiskalna pravila, koja će izbjeći procikličnost i obezbijediti konzistentnost u implementaciji i razmotriti mogućnosti formiranja Fiskalnog savjeta;
- Poboljšati proces planiranja i izvršenja budžeta i procjene neizmirenih obaveza, kako bi se spriječilo njihovo akumuliranje;
- Javnu potrošnju fokusirati na oblasti koje donose najveću stopu društvenog i ekonomskog rasta. Veća ulaganja u obrazovanje i zdravstvo, uz reforme tržišta rada, poboljšala bi zaposlenost i materijalni položaj mladih i pomogla bi u stvaranju produktivnije radne snage;
- Fokus potrošnje na javnu infrastrukturu treba da bude u oblastima u kojima društvo ima najviše koristi - ublažavanju zagušenja u gušće naseljenim i posjećenim oblastima (turistički centri na primorju i sjeveru države);
- Unaprijediti planiranja gotovine na kvartalnom i godišnjem nivou, kao i neophodnih mjesečnih zaštitnih rezervi gotovine. Sa ciljem poboljšanja transparentnosti i smanjenja cijene, kreirati preliminarni godišnji kalendar za emisiju državnih zapisa;
- Neophodno je napraviti sveobuhvatan i detaljan plan za odvijanje elektronskih javnih nabavki, u cilju unapređenja efikasnosti procesa nabavke roba, usluga i radova, kao i ostvarivanja ušteda u javnom sektoru;
- Radi limitiranja fiskalnog rizika potencijalnih neizmirenih obaveza, u Ministarstvu finansija kreirati detaljnu bazu podataka svih kompanija koje imaju vlasnički kapital države, implementirati OECD-ove principe korporativnog upravljanja za ove kompanije i pojačati njihov finansijski nadzor;
- Stvoriti kapacitete u Ministarstvu finansija koji će raditi procjenu, upravljanje i nadzor fiskalnog rizika koji proizilazi iz projekata javno-privatnog partnerstva;
- Pažljivo analizirati ekonomsku opravdanost izgradnje preostalih dionica autoputa i njihov uticaj na budžet i javni dug;
- Razmotriti mogućnost usklađivanja oblika i visine fiskaliteta na lokalnom nivou;
- Razmotriti izdavanje državnih i municipalnih obveznica za finansiranje infrastrukturnih i drugih projekata od javnog značaja;
- Smanjiti neproduktivnu budžetsku potrošnju, sa posebnim akcentom na sljedeće pozicije:
 - ✓ troškovi konsultantskih usluga, uz prethodnu analizu i ocjenu neophodnosti istih;
 - ✓ troškovi usluga advokata, kroz korišćenje unutrašnjih resursa, pomoći iz drugih potrošačkih jedinica ili Zaštitnika imovinsko-pravnih interesa;
- Snažiti unutrašnje finansijske kontrole u javnom sektoru uz dosljedno sprovođenje postojeće regulative (Zakon o sistemu unutrašnjih finansijskih kontrola u javnom sektoru). U tom pravcu, neophodno je usvojiti sveobuhvatnu strategiju za unapređenje sistema upravljanja i unutrašnje finansijske kontrole u javnom sektoru;
- Voditi restriktivnu politiku prilikom izdavanja novih garancija;
- Razmotriti mogućnost obezbjeđivanja odgovarajuće fiskalne rezerve, u slučaju materijalizacije pojedinih rizika koji mogu uzrokovati dodatne rashode (aktiviranje garancija, pogoršanje ekonomske situacije i dr.).

4. PREPORUKE U OBLASTI STATISTIKE

U cilju postizanja potpune harmonizacije zvanične statistike sa pravnom tekovinom EU, predlaže se sljedeće:

- Ojačati kadrovske kapacitete proizvođača zvanične statistike, kako putem dodatnog usavršavanja postojećih kadrova, tako i zapošljavanjem novih radnika, specijalizovanih za oblast proizvodnje statistike;
- Obezbijediti finansijske i prostorne kapacitete, prije svega Upravi za statistiku Crne Gore;
- Nastaviti aktivnosti na uvođenju ESA2010 metodologije u sistem zvanične statistike i s tim u vezi, nastaviti napore da se metodologija implementira i u statistici državnih finansija;
- U smislu implementacije ESA2010 metodologije u statistički sistem Crne Gore, jačati međuinstitucionalnu saradnju započetu 2016. godine, potpisivanjem Sporazuma o saradnji u oblasti statistike nacionalnih računa sektora opšte države i sa njom povezanih statistika između tri institucije zvaničnih proizvođača statistike: Ministarstva finansija, Uprave za statistiku Crne Gore i Centralne banke Crne Gore.